

ПРОБЛЕМ ОБЈЕКТА ЛЕГИТИМИТЕТА У СОЦИОЛОШКО - ПРАВНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА**

Сажетак

Иако традиционално политиколошка тема, легитимитет је последње три деценије постао предмет интересовања и истраживача из области социологије права који се баве питањем усклађености понашања са правом. Значајне разлике међу истраживачима у овој области, најпре у погледу дефинисања појма легитимитета, а затим и у његовој операционализацији, често доводе до немогућности поређења резултата различитих студија. У циљу стварања јаснијег концептуално-методолошког оквира за нека будућа социолошко - правна истраживања легитимитета, мапирали смо три теме у вези са којима се јавља највише нејасноћа: 1. објекат легитимитета, 2. операционализација појма легитимитета у емпиријским истраживањима, 3. основ легитимитета. Овај рад посвећен је проблематизацији прве теме. У њему се методом концептуалне анализе настоји истражити који су објекти легитимитета релевантни за истраживање правног понашања. Прегледом литературе која се на теоријски начин бави легитимитетом, као и значајнијих емпиријских истраживања, у раду смо дошли до тога да постоје три могућа објекта легитимитета: 1. институције, 2. правни акти, и 3. званичници система. Пошто поштовање закона може произаћи из легитимитета сваког

* Ауторка је истраживачица-сарадница на Институту за упоредно право. Електронска адреса ауторке: a.bezbradica@iup.rs; ORCID: 0000-0002-5049-3099.

** Рад је настао као резултат истраживања ауторке у Институту за упоредно право, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години (евиденциони број: 451-03-47/2023-01/200049 од 3.2.2023).

од ова три објекта, за социологију права важно је да за сваки контекст емпиријски истражи легитимитет којег од њих служи као примарни мотиватор за понашање.

Кључне речи: легитимитет, поштовање права, примена права, процедурална правда, поверење у институције, ефикасност права.

1. УВОД

Зашто се људи понашају у складу са правом? Да ли је увек по среди страх од санкције, како сугеришу класичне дефиниције права које га одређују као принудни поредак норми? Међу научницима који се озбиљније занимају за понашање људи, мало је оних који би прихватили став да се целокупно правно понашање може свести на калкулацију о ризику од кажњавања. Наиме, чини се да значајан број људи у савременим демократијама поштује прописе једноставно из разлога што сматра да тако треба. Но, да ли и у ауторитарним режимима постоји ова врста добровољне аутономне примене права? Ове и сличне дилеме које спадају у област истраживања примене права (о областима истраживања социологије права видети Vovan 2014, 167 - 211), на површину извлаче питање о могућим вредносним мотивима за понашање у складу са правом. Један од мотива те врсте, који у последње време привлачи нарочиту пажњу емпиријске правне науке, јесте легитимитет права и правних институција.

Легитимитет је уобичајено разумеван као својство политичке власти, те је као такав био предмет истраживања превасходно политикологије. Дефиниције легитимитета попут оне да је реч о „капацитету система да произведе и одржава уверење да су постојеће политичке институције најбоље за дато друштво” (Lipset 1959, 77), управо сугеришу наведено: да интересовање политиколога за овај концепт долази примарно из њихове заинтересованости за питање својстава које политички систем и његове институције треба да поседују да би биле прихваћене од стране релевантне већине у друштву. У том смислу се у литератури говори да легитимитет уживају политичке институције које нису корумпиране, затим оне које праведно дистрибуирају добра и моћ, као и оне које уважавају већину партикуларних интереса у друштву (Mраковчић i Vuković 2019, 77).

Последње три деценије легитимитет постаје предмет истраживања и у области социологије права и социјалне психологије права. За

довођење концепта легитимитета у директну везу са правним феноменом највећу заслугу имао је социјални психолог Том Тајлер (*Tom R. Tyler*) и његово сада већ чувено дело *Why People Obey the Law*. Схваћен као уверење грађана у обавезујући карактер одлука политичке власти (Hyde 1983, 380 - 381), легитимитет је за ове дисциплине важан као један од могућих извора мотивације за понашање у складу са правом.

Прегледом литературе из поменутих области уочили смо да постоје значајне разлике у приступу истраживању овог феномена. Разлике почињу на нивоу дефиниције појма, што даље води његовој различитој операционализацији за потребе емпиријских истраживања, а ово на крају често резултира немогућношћу поређења резултата различитих студија. Ми смо мапирали три теме у вези са којима се јавља највише нејасноћа: 1. објекат легитимитета, 2. операционализација појма легитимитета у емпиријским истраживањима, 3. основ (извор) легитимитета. Овај рад биће покушај да се проблематизује прва тема, а све у циљу да се понуди јаснији концептуално - методолошки оквир за социолошко - правна истраживања правног понашања. Али пре упуштања у концептуалну анализу објекта легитимитета, потребно је рећи нешто о вези између легитимитета и правног понашања.

2. ЛЕГИТИМИТЕТ КАО НОРМАТИВНИ МОТИВ ЗА ПОНАШАЊЕ У СКЛАДУ СА ПРАВОМ

Истраживањима легитимитета углавном се баве политиколози, социолози и социјални психолози. Разлог из ког би правни научници требало да буду више заинтересовани за истраживање легитимитета, јесте веза овог концепта са једним од најважнијих питања како правне науке, тако и праксе, а то је питање ефикасности права. Наиме, основна функција права је одржање друштвеног поретка. Право врши ову функцију регулисањем понашања чланова друштва, а да би то регулисање било ефикасно, право треба да обезбеди да се већина људи већину времена понаша у складу са његовим нормама. Ефикасност права није важна само са становишта успешног вршења поменуте друштвене функције, већ је и услов формално - логичког важења сваке конкретне правне норме. Са овим су сагласни чак и нормативисти, попут Ханса Келзена (*Hans Kelsen*) и Херберта Харта (*Herbert Hart*): правна норма не важи (не производи нормативне последице) уколико не припада поретку норми који у целини узев ефикасан (видети Келзен 2010, 117; Харт 2013, 169 - 176).

Право утиче на понашање пре свега тако што делује на мотиве и на вољу субјеката (Fridman 2014, 97). Иако је данас јасно да правно понашање не настаје услед једне мотивације (Fridman 2014, 98), дуго је страх од санкције доминантни мотив за понашање у складу са правом. Теорија друштвене контроле ово је објашњавала природом човека као рационалног бића које тежи да максимизује добит и минимизује штету, и који се због тога у одлучивању увек води проценом ризика и користи (Tyler 2021). Пошто човек реагује на спољашње подстицаје проценом ризика, да би регулисале његово понашање политичке институције треба само да правилно процене тежину и врсту санкције, тако да она има одвраћајући ефекат. Један број емпиријских студија потврдио је ову хипотезу о инструменталној природи правне мотивације: санкција заиста одвраћа (Tyler 2003, 302). Ипак, треба узети у обзир да највећи број ових студија није мерио интензитет ефекта страха од санкције (Tyler 2003). Оне студије које су, пак, мериле интензитет ефекта овог мотива, утврдиле су да је он умерен до занемарљив (Tyler 2009, 309).

Већина држава и даље темељи своју стратегију друштвене регулације на тзв. моделу одвраћања санкцијом (*deterrence model*), упркос поменутих налазима науке, и упркос чињеници да су стратегије које почивају на овом моделу неекономичне. Наиме, студије су утврдиле да оно што код санкције производи страх није њена тежина већ извесност да ће бити примењена (Tyler 2009, 309 - 310). Ово у пракси значи да страх од санкције неће деловати одвраћајуће у оним ситуацијама у којима људи ризик да буду ухваћени и процесуирани процене као мали, а то су најпре све оне ситуације у којима нису ефективно надзирани (Tyler 2009). То за државу значи нужност улагања великих ресурса у различита средства за надзор грађана (видео камере, повећање броја полицијских патрола, итд.), али и у „рекламирање” свог репресивног апарата и његове успешности, с обзиром на то да санкција делује на мотивацију на основу перципираног, а не објективног ризика (Fridman 2014, 118).

То нас доводи до питања да ли је могуће усклађивање понашања са правом из нормативних мотива, као и у којој мери би стратегије које се ослањају на овакву мотивацију биле делотворне. Свакако да можемо претпоставити да се један број људи понаша у складу са правом из уверења да тако треба, а не зато што жели да избегне санкцију. Такође је очигледно да овакво добровољно поштовање права има бројне предности за функционисање друштва. Наиме, уколико се људи понашају у складу са правом из уверења, то доводи до саморегулације

понашања и смањује потребу за спољашњом (принудном) регулацијом. Ово даље повећава шансу да ће људи поштовати право и када нису надзирани, што смањује улагања државе у системе присмотре. Осим тога, студије су утврдиле да када људи поштују право из нормативних побуда, спремнији су да сарађују са институцијама (Tyler 2009, 312).

Тајлер (Tyler 2021) каже да овај унутрашњи, вредносни став да право треба поштовати има два могућа изворишта: 1. личну моралност, и 2. легитимитет. Када људи поштују право из разлога личне моралности то значи да се идентификују са вредностима које право штити. Легитимитет са друге стране представља осећај да правне институције заслужују да стварају и примењују право, те да им се зато треба покоравати (Tyler 2009, 314). Оба ова става су нормативна у смислу да представљају интернализирани осећај обавезе (видети French & Raven 1959, 153). Разлика између њих је та што је код личне моралности осећај обавезе усмерен према сопственом вредносном систему, док се код легитимитета обавеза осећа као обавеза према спољашњем, правном ауторитету (видети Tyler 2021, Part 2, Chapter 3, Section “Normative Issues and Compliance”, Para. 15). То даље имплицира да осећај да право треба да уређује наше понашање (став о легитимитету права), може бити присутан и када његове норме не одражавају наше моралне вредности (став о моралности права).

Од ова два нормативна мотива, легитимитет представља стабилнији основ за друштвену регулацију, јер омогућава органима да доносе и садржински непопуларне одлуке, а да оне истовремено буду широко прихваћене. Ово из разлога што је морални консензус тешко остварив, посебно у савременим плуралистичким друштвима, због чега је тешко замислити право чија свака норма одражава морална убеђења већине у друштву. Легитимитет, са друге стране, доводи до тога да људи прихвате и оне одлуке власти које не сматрају садржински моралнима, из разлога што сматрају да правне институције „имају право“ да уређују понашање (у оквиру свог делокруга), на начин који сматрају да је најбољи (видети Tyler 2021, Part 2, Chapter 3, Section “Normative Issues and Compliance”, Para. 17).

Све речено звучи смислено, али би било потпуно ирелевантно уколико не би постојали емпиријски докази за то да је ефекат става о легитимитету јачи од страха од санкције када је реч о усклађености понашања са правом. И заиста, дуго се на идеју о нормативним мотивима за поштовање права гледало са скепсом. Тако је, рецимо, Алан Хајд (Alan Hyde) (1983, 400) сматрао да сва покорност праву долази из

комбинације навике, страха од санкције и личног интереса, те да не постоје никакви емпиријски докази који би потврдили постојање некаквог четвртог мотиватора. „Свака студија коју сам био у стању да лоцирам, а која покушава да покаже однос између става или уверења о легитимитету поретка и одговарајућег понашања, показала је да је тај однос слаб или непостојећи” (Hyde 1983, 395).

Међутим, недуго након ових Хајдових речи, Тајлер је у неколико емпиријских истраживања доказао супротно: не само да легитимитет утиче на понашање људи у складу са правом, него је (после личне моралности) најјачи предиктор понашања у складу са правом. Своју серију истраживања започео је чувеном студијом из 1990. године, у којој су становници Чикага интервјуисани у вези са њиховим недавним искуствима са полицијом и судовима, као и њиховим генералним ставовима о овим институцијама. Резултати студије показали су да легитимитет утиче на поштовање права и онда када су варијабле које представљају друге могуће узроке (страх од санкције, притисак околине, лична моралност, перформансе институција и демографске карактеристике) држане константнима. Занимљиво је да у овом истраживању није нађен значајнији ефекат страха од санкције на поштовање права.

Из претходно реченог сасвим је јасан значај легитимитета за поштовање права. Међутим, у бројним истраживањима која су се бавила овом темом, није најјасније шта се сматра објектом легитимитета. Шта је то ка чему треба да је усмерена подршка грађана да би се они осећали обавезним да се понашају у складу са правом? Сматрамо да ово заслужује анализу.

3. ОБЈЕКАТ ЛЕГИТИМИТЕТА

Читајући широку и разнородну литературу о легитимитету, пажљивији читалац вероватно ће најпре остати збуњен пред питањем: о легитимитету чега, односно кога се говори у литератури? Врло брзо постаће му јасно да ово „стање прикладности” (Troyer 2007, 2584) различити аутори везују за различите објекте.

Најопштије речено, легитимитет је својство које се може приписати актеру, објекту, структури, делању, процесу (Troyer 2007, 2584). О којем од ових објеката је у конкретном случају реч, у извесној мери зависи и од научне дисциплине из које долази аутор. Тако ће аутори политиколошке провенијенције најчешће говорити о легитимитету

институција, док ће они који се примарно занимају за право за објекат легитимитета узети закон и/или правни систем. Сматрамо да је за социолошко - правна истраживања перспектива сваке од емпиријских наука значајна када је реч о објекту легитимитета. Наиме, људи се могу повиновати закону који је донео парламент из разлога што имају поверења у ту институцију, зато што подржавају тренутне званичнике система (политичку већину у парламенту), или, рецимо, због тога што су сагласни са његовом садржином. Дакле, иако је реч о легитимитету различитих објеката (институције, носиоци политичких положаја, закон), сваки од њих може бити релевантан за питање ефикасности права, јер сваки од њих може бити разлог за понашање у складу са правом. Зато је за социолошко-правна истраживања правног понашања, мотивације у праву и ефикасности права, битно најпре одговорити на питање могућих објеката легитимитета. Прегледом литературе која се на теоријски начин бави легитимитетом, као и значајнијих емпиријских истраживања, дошли до тога да постоје три могућа објекта легитимитета: 1. институције, 2. правни акти, и 3. званичници система.

3.1. Институције

У литератури се најчешће истражује легитимитет институција које стварају и примењују право. Тако се, рецимо, из Тајлерове дефиниције легитимитета као нормативног мотива за поштовање права у ситуацији када „постоји осећај да ауторитет који спроводи закон има право да диктира понашање” (Tylor 2021, Part 1, Chapter 1, Para. 5), јасно види да су за овог аутора објекат легитимитета институције. Ауторитет који спроводи закон је тај ка коме је усмерена подршка релевантне јавности, због чега се та јавност осећа обавезном да директиве ауторитета поштује.¹ Дејвид Истон (*David Easton*) (1958, 180) такође везује појам легитимитета за политичке институције. Он каже да се легитимнима сматрају оне институције које базирају своје деловање на принципима које већина у друштву сматра адекватнима, и којима, због тога, (та већина) осећа да дугује послушност. Поменути принципи који се појављују као извор легитимитета неке институције или система институција, у социолошкој и социо-психолошкој литератури

¹ Сматрамо да је овом ставу потребна мала корекција, у смислу да би „ауторитетом” у овом контексту требало сматрати не само оне институције које спроводе право (које извршавају законе и друге опште правне акте), већ и институције које стварају право (нпр. законодавна тела).

најчешће се означавају термином *правда*. Два су могућа вида правде: процедурална и дистрибутивна (Tyler 2003, 292). Процедурална правда постоји тамо где се процедуре које институције спроводе доживљавају као праведне. Реч је о процедурама у којима је одлучивање непристрасно, објективно, које се окончавају образложеном одлуком, и у којима су интереси, права и личност оних на које се одлуке односе уважавани (Tyler 2003, 298 - 299). Дистрибутивне правде има у оним институцијама које испоручују праведне исходе, без обзира на праведност процедура у којима се ти исходи стварају. Прецизније, дистрибутивна правда постоји тамо где се праведно врши дистрибуција добара и моћи (Tyler 2021, Part 1, Chapter 1, Section “The Evaluation of Personal Experience”, Para. 5).

Емпиријски је потврђен значај дистрибутивне правде за поштовање права – људи се понашају у складу са оним законима и појединачним правним актима које сматрају садржински праведнима. И док је овај налаз у складу са здраворазумским мишљењем, оно што помало изненађује јесте то што у истраживањима није нађен значајан утицај дистрибутивне правде на став о легитимитету. Дистрибутивна правда, дакле, делује на понашање директно (Tyler 2021, Part 3, Chapter 6, Section “Experience, Legitimacy, and Compliance”, Para. 3). Са друге стране, процедурална правда утиче на усклађивање понашања са правом посредством става о легитимитету. Наиме, бројна истраживања током последње три деценије показала су да је процедурална правда кључна варијабла која утиче на став о легитимитету институција (Tyler & Lind 1992; Tyler 2000; Tyler & Blader 2003; DeCremier & Tyler 2005). Ово значи да су људи спремнији да прихвате као обавезујућа правила која сматрају садржински неправеднима, или она која им нису у интересу, уколико поступке у којима се та правила стварају/примењују перципирају као праведне. Институције се, изгледа, не легитимишу оним *шта* раде, већ оним *како* то раде. То у пракси значи да би институције свој легитимитет могле повећати само променом начина на који се у поступцима опходе према грађанима (странкама).

Приликом оцене да ли су институције легитимне видимо да су људима важнији вредносни ставови (конкретно, они о процедури), него жељени исходи. Ову нормативну природу легитимитета најбоље описује Истонов став да подршка институцијама долази из евалуација о томе шта објекат *јесте*, односно какво генерално *значење* има за особу, а не из онога што *чини* (Easton 1975, 444). Ово даље значи да легитимитет институција не можемо мерити индикаторима као што су задовољство

исходима поступака пред институцијама, односно перформансе институција, јер како наведене студије о процедуралној правди показују – инструментални разлози не стоје у основи става о легитимитету. Управо због ове своје вредносне утемељености, легитимитет институција је релативно стабилан и тешко еродира. Стиче се интернализацијом вредности у процесу социјализације, те евентуално понављајућим позитивним искуством у контакту са институцијама. Ово на крају доводи до тога да се легитимитет институција понаша као резервоар позитивних ставова, који члановима друштва помажу да прихвате и оне носиоце власти и њихове тренутне политике, које не сматрају корисним нити праведним (Easton 1975). У том смислу, за легитимитет институција може се рећи да представља дифузну подршку систему.

У истраживањима се легитимитет институција најчешће операционализује кроз емпиријску варијаблу *подршке* институцијама (Tyler 2021, Part 2, Chapter 3, Section “Legitimacy as an Empirical Issue”). Тајлер, пак, сматра да индикатор *подршке* на посредан начин мери легитимитет, због чега он у својим истраживањима за операционализацију легитимитета користи и емпиријски конструкт тзв. *перципиране обавезе поштовања права* (*perceived obligation to obey the law*). Наиме, он претпоставља да у случају где постоји подршка институцијама које стварају и примењују право, људи последично осећају обавезу да то право примењују. У том смислу се перципирана обавеза поштовања права појављује као директнији индикатор легитимитета (Tyler 2021, Part 2, Chapter 3, Section “Legitimacy as an Empirical Issue”).

Иако оваква операционализација логички има смисла, мора се приметити да она збуњује када је реч о објекту легитимитета. Док је сасвим јасно да се индикатор легитимитета који Тајлер назива *подршком* односи на институције, дотле појам *перципиране обавезе поштовања права* већ на нивоу термина сугерише да је реч о емпиријској варијабли која мери легитимитет права као таквог, а не институција које га стварају. Наиме, језички, израз *перципирана обавеза поштовања права* ствара утисак да је реч о индикатору става о вредности права као нормативног система, истргнутог из институционалног контекста. При погледу на упитник који је коришћен у истраживању правног понашања становника Чикага, у делу којим је мерен овај индикатор, тај утисак се појачава. Наиме, да би се измерио осећај перципиране обавезе поштовања права, Тајлер је од испитаника тражио да се изјасне у којој мери су сагласни са ставовима као што су: „Људи треба да се повинују праву чак и онда када је оно супротно ономе што сматрају

исправним”; „Непокораване праву ретко је оправдано”; „Мало је разлога за особу попут мене да поштује право” (Tyler 2021, Appendix A: Questionnaire Used in First Wave of Chicago Study). С обзиром на начин формулације, није искључено да је део испитаника могао помислити да је питан о томе да ли сматра да је право боље од неправда, односно, да ли право представља бољи механизам регулације друштвених односа од рецимо, морала или обичаја. Да ли је Тајлер кроз оваква питања заиста успео да измери оно што је намеравао (легитимитет институција), или мерење у овом делу има ниску конструктивну валидност, јер је уместо намераваног мерио нешто сасвим друго (осећај обавезе покораване праву као таквом), остаје питање које завређује посебну анализу. Пошто аутор на више места сугерише да су објекат легитимитета који он истражује институције, ова потенцијално неодговарајућа операционализација појма легитимитета, може бити инспирација за постављање хипотезе о још једном могућем објекту легитимитета, а то је право као тип нормативног система. Право као нормативни систем има легитимитет онда када већина чланова друштва сматра да је тај тип нормативног система прикладнији за регулисање друштвених односа од неког другог, из разлога што је скопчан са одређеним вредностима које ти други нормативни системи не остварују или то чине у недовољној мери. Да право успева да оствари принцип које морал и обичај не могу (рационалност), у модерним друштвима је ноторна ствар, тако да ова врста легитимитета остаје готово невидљива. Ни ми овде нећемо издвајати *право* (у смислу нормативног система) као посебан објекат легитимитета. Наиме, реч је о веома апстрактном објекту, чији је легитимитет релативно трајан у смислу да би његов губитак захтевао промену најдубљих вредности у друштву, због чега је од мале вредности за емпиријска истраживања. Ипак га помињемо овде због концептуалне прецизности.

3.2. Правни акти

Годинама након истраживања правног понашања становника Чикага, Тајлер мења став о начину операционализације појма легитимитета. Он сада сматра да су претходне студије ограничене јер су легитимитет испитивале преко индикатора подршке институцијама и перципиране обавезе поштовања права, игноришући при том легитимитет самих закона. У истраживању које је спровео са Кристином Марфи (*Kristina Murphy*) и Ејми Кертис (*Amy Curtis*), Тајлер (*Murphy*

et al. 2009) инсистира на разликовању „легитимитета власти” и онога што назива „легитимитетом закона”. Први појам у потпуности одговара већ поменутом легитимитету институција, док се други односи на оно што бисмо прецизније могли назвати легитимитетом правних аката (општих и појединачних). За потребе овог истраживања легитимитет правних аката дефинисан је као подршка релевантне јавности законима из разлога њихове садржинске исправности, односно моралности (Murphy et al. 2009, 3). Ово значи да је могуће да институције које стварају и примењују право имају легитимитет, а да истовремено закони које доносе/извршавају буду перципирани као нелегитимни, и обратно. Оваквом операционализацијом појма легитимитета листи могућих објеката легитимитета додат је и правни акт.

Управо користећи овај шири појам легитимитета, Марк Хертог (*Marc Hertogh*) је истраживао како ставови о легитимитету обликују понашање учинилаца саобраћајних прекршаја у Холандији. Користећи анкету, Хертог је проверавао ефекат седам варијабли (легитимитет, страх од санкције, конформизам, лична моралност, административни и финансијски проблеми) на поштовање права. Као и Марфи и колеге, и Хертог је легитимитет операционализовао преко индикатора подршке, перципиране обавезе и легитимитета закона, анализирајући ефекат сваког од ових индикатора на поштовање права (Hertogh 2015). У највећем делу, налази његовог истраживања потврдили су налазе Тајлерових студија: возачи који правне институције и правила не доживљавају као легитимне имају већу шансу да ће се понашати противправно.

Правни акти могу бити легитимни из садржинских и формалних разлога. У поменутих студијама реч је о садржинском легитимитету, односно подршци законима из разлога њихове садржинске исправности. Поред овакве легитимности правних аката, сматрамо да је могућа и њихова формална легитимност. Наиме, људи се могу осећати обавезнима да поштују законе и друге правне акте из разлога њиховог формалног важења, односно из разлога што их је донео надлежни орган у процедури предвиђеној за доношење баш таквих аката. Када постоји ова врста легитимитета, људи ће се осећати обавезнима да поступе по пресуди суда, чак и када је садржински сматрају неисправном, односно незаконитом. Они ће поштовати пресуду, а њену евентуалну незаконитост доказиваће у поступку предвиђеном за то (пред вишим судом), надајући се њеном укидању или преиначењу. Мислимо да ово што смо назвали легитимитетом правних аката из формалних разлога

одговара појму ауторитативног легитимитета Ричарда Фалона Млађег (*Richard H. Fallon, Jr*) (2005, 1828). Како овај аутор наглашава, ауторитативна легитимност, исто као и садржинска, својство је правног акта, али за разлику од садржинске не захтева нужно сагласност, већ је довољно прихватање. У сваком случају, овде је реч о једном истом објекту легитимитета (правни акт) и различитим основима, односно изворима његове легитимности (садржински и формални разлози).

3.3. Званичници система

Да бисмо разумели да и појединци који су тренутно носиоци положаја у институцијама (тзв. званичници система) могу бити објекат легитимитета, треба се подсетити Истонових запажања. Наиме, он легитимитет операционализује кроз појам подршке, која (као што је већ речено) у најопштијем смислу представља начин на који људи оцењују неки објекат и оријентишу своје понашање према њему. Он даље примећује да та подршка представља нарочито комплексан појам када је реч о политичком систему, из разлога што није увек управљена ка истом објекту. Да би ово објаснио он подршку дели на две врсте: *дифузну* и *специфичну*. Ова дихотомија је подобна да објасни један веома чест феномен у политичком животу: да људи бивају дубоко незадовољни оним што конкретни људи на власти чине, а да упркос незадовољству одлукама и политикама власти не иницирају промену носилаца политичке власти (Easton 1975, 436). Истон сматра да је разлог за то тај што званичници система подршку за своје деловање не црпе само из сопствених перформанси, већ и из легитимитета политичког система, односно политичких институција. Ову врсту подршке, која не долази из онога шта власт чини, већ из генералног значења које има за људе, Истон назива *дифузном подршком*. О овоме је већ било речи. Оно што тада није речено јесте да се спрам ове подршке налази тзв. *специфична подршка*, која је усмерена ка конкретним званичницима система и њиховим конкретним политикама, а која је према Истону резултат позитивне евалуације њихове успешности у задовољењу захтева грађана (Easton 1975, 438). Дифузна подршка је трајнија од специфичне јер је утемељена у вредностима које појединац усваја у процесу социјализације (Easton 1975, 445 - 446). За разлику од ње, Истон каже да специфична подршка почива на краткорочним проценама личне користи и ризика. Због свог инструменталног карактера специфична подршка је мање стабилна. Супротно, дифузна подршка је важна за

стабилност система јер се због своје трајности понаша као резервоар позитивних ставова и добре воље онда када поверење грађана у званичне система ослаби. У таквим временима, људи ће захваљујући подршци у институције толерисати исходе власти које не подржавају (Easton 1975, 444). Тако, рецимо, људи могу сматрати да тренутни сазив парламента не ради како треба, а да истовремено не желе никакве промене устава у делу који се односи на надлежност тог органа.

Истоновом ставу замера се да не разликује објекат легитимитета од мотивације (Tyler 2021, Part 2, Chapter 3, Section “Legitimacy as an Empirical Issue”, Para. 13). Он, наиме, претпоставља да ће људи легитимитет институција увек процењивати на основу вредности (рецимо процедуралне правде), а тренутне носиоце власти у односу на то колико су задовољили њихове краткорочне интересе. Но, сасвим је могуће и обратно: да људи оцењују институције на основу дугорочних личних интереса, као и да из нормативних разлога подржавају тренутне званичне система. У том смислу, нема разлога се у истраживањима и званичници не препознају као објекат легитимитета, под условом правилне операционализације тог појма, којом би се мерила вредносна оријентација људи према званичницима, а не задовољство њиховим перформансама.

Има и аутора који сматрају да појам легитимитета уопште не треба везивати за конкретне људе који заузимају положаје јер су они и њихове политике привремени. Тако, Матеи Доган (*Mattei Dogan*) (2013) појам легитимитета везује за политички систем и за његову трајну природу, док за званичне система користи појам поверења. Поверење у овом смислу значи вероватноћу да ће званичници система произвести жељене исходе за грађане (Easton 1975, 447). Као пример овог разликовања, Доган подсећа на тренд опадања поверења у званичне система у скоро свим савременим демократијама, и чињеницу да то не бива праћено истовременим губитком легитимитета политичког и економског система. Американци су веома незадовољни радом својих институција, али је то незадовољство „површно, јер Американци још увек нису досегли тачку у којој одбијају ове институције” (Lipset & Schneider, наведено према Dogan 2013). И истраживања спроведена у Европи показују исто: један значајан део популације показује неповерење у одређену институцију или чак више институција, али тек мањина изражава незадовољство функционисањем демократије, при чему је веома мали број оних су за корениту промену система (Lipset & Schneider, наведено према Dogan 2013).

4. ЗАКЉУЧАК: ЛЕГИТИМИТЕТ У КОНТЕКСТУ

Легитимитет се у литератури често посматра статично, као својство неког објекта или као став о том својству. Ипак не треба заборавити да је легитимитет процес (Johnson et al. 2006), најпре у смислу да се изнова конституише у интеракцији између актера и друштвених чињеница (Berger et al. 1998, 380), због чега његова количина флукутира. „Легитимитет се креће на скали од потпуног признања до потпуног одбијања, у распону од подршке, пристанка, сагласности до пада, ерозије и губитка. У случају свесног одбијања можемо говорити о нелегитимности” (Hertz 1978, 320). Друго, легитимитет је динамичан и у смислу да се однос легитимитета различитих објеката стално мења. Легитимитет институција, легитимитет званичника система и легитимитет правних аката преплићу се и међусобно условљавају, због чега их је потребно проучавати у интеракцији. Пошто поштовање закона може произаћи из легитимитета сваког од ова три објекта, за социологију права важно је да за сваки контекст емпиријски истражи легитимитет којег од њих служи као примарни мотиватор за понашање.

Истон је указао на дифузни карактер легитимитета чији су објекат институције, захваљујући којем се обезбеђује стабилност система, односно поштовање правних норми, чак и када поверење грађана у званичнике система ослаби. Легитимитет институција понаша се као својеврсни резервоар подршке за носиоце политичких положаја, али осигурава и прихватање правних аката који не уживају сопствени легитимитет. Са друге стране, изгледа да низак легитимитет правних аката нема великог утицаја на легитимитет институција. Наиме, истраживања су показала да легитимитет Врховног суда САД варира у зависности од подршке одлукама које доноси, али не у значајнијој мери. Тако рецимо чувена пресуда *Bush v. Gore*, упркос критикама, није успела да уруши легитимитет суда као институције, како су неки предвиђали (Tyler 2006, 381). Ипак, пре него што се овакав однос легитимитета институција и (садржинског) легитимитета правних аката узме као правилност, треба подсетити да су Џејмс Гибсон (*James Gibson*) и Грегори Калдера (*Gregory Caldeira*) (2003) нашли да уставни суд Јужноафричке Републике има мало моћи да легитимише своје одлуке. Последње доводи у питање Истонову увереност у јачину дифузне подршке.

Два су најопштија закључка овог рада. Прво, уколико узмемо да су Тајлерови закључци о значају легитимитета за поштовање права

универзално тачни, треба имати у виду да подршка не мора увек бити усмерена ка истом објекту. Послушност праву може долазити из легитимитета институција које стварају и примењују право, званична система и правних аката. Друго, легитимитет ових објеката, као и њихов утицај на поштовање права, не сме се претпостављати, већ се мора емпиријски проверавати за сваки друштвени контекст понаособ. Речима Хертога (Hertogh 2015, 232): „уместо да испитујемо да ли легитимитет обликује понашање грађана, можда би требало да „померимо фокус са да ли на када и како легитимитет обликује понашање.”

ЛИТЕРАТУРА

Келзен, Ханс. 2010. *Опита теорија државе и права*. Београд: ЈП „Службени гласник” и Правни факултет Универзитета у Београду.

Харт, Херберт. 2013. *Појам права*. Београд: ЈП „Службени гласник” и Правни факултет Универзитета у Београду.

Berger, Joseph, Ridgeway, Cecilia L., Fisek, M. Hamit & Norman, Robert Z. 1998. The legitimation and delegitimation of power and prestige orders. *American Sociological Review*, 63(3), pp. 379 - 405.

Bovan Saša B. 2014. *Osnovi sociologije prava*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

DeCremer, David & Tyler, Tom R. 2005. “Managing group behavior: the interplay between procedural justice, sense of self, and cooperation”, In Mark P. Zanna (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 151 – 218). New York: Academic.

Dogan, Mattei. 2013. “Conceptions of Legitimacy”, In Mary Hawkesworth & Maurice Kogan (Eds.), *Encyclopedia of Government and Politics* (pp. 116 - 126). London and New York: Taylor and Francis.

Easton, David. 1958. The Perception of Authority and Political Change. *NOMOS: American Society for Political and Legal Philosophy*, 1(1), pp. 170 - 196.

Easton, David. 1975. A Re-Assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, 5(4), pp. 435 - 457. doi: 10.1017/S0007123400008309

Fallon, Richard H. Jr. 2005. Legitimacy and the Constitution. *Harvard Law Review*, 118 (6), pp. 1787 - 1853.

French, John & Raven, Bertram. 1959. "The bases of social power". In Dorwin Cartwright (Ed.) *Studies in social power* (pp. 150 - 167). Ann Arbor: The University of Michigan - Institute for Social Research.

Fridman, Lorens M. 2014. *Pravni sistem*. Podgorica: CID.

Gibson, James L. & Caldeira, Gregory A. 2003. Defenders of Democracy? Legitimacy, Popular Acceptance, and the South African Constitutional Court. *The Journal of Politics*, 65(1), pp. 1 – 30. doi: 10.1111/1468-2508.t01-1-00001

Hertogh, Marc. 2015. What Moves Joe Driver? How Perceptions of Legitimacy Shape Regulatory Compliance among Dutch Traffic Offenders. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 43(2), pp. 214 - 234.

Hertz, John H. 1978. Legitimacy, can we retrieve it?. *Comparative Politics*, 10(3), pp. 317 – 343.

Hyde, Alan. 1983. The Concept of Legitimation in the Sociology of Law. *Wisconsin Law Review*, pp. 379 - 426.

Johnson, Cathryn, Dowd, Timothy J. & Ridgeway, Cecilia L. 2006. Legitimacy as a Social Process. *Annual Review of Sociology*, 32 (1), pp. 53 - 78.

Lipset, Seymour Martin. 1959. *Political Man, The Social Basis of Politics*. New York: Doubleday.

Mrakovčić, Marko & Vuković, Danilo. 2019. Unutarnja kriza pravosuđa? Stavovi pripadnika pravničkih profesija o pravosuđu u Hrvatskoj i Srbiji. *Politička misao*, 56 (1), pp. 75 - 105. doi: 10.20901/pm.56.1.03

Murphy, Kristina, Tyler, Tom & Curtis Amy. 2009. Nurturing regulatory compliance: is procedural justice effective when people question the legitimacy of the law?. *Regulation & Governance*, 3(1), pp. 1 - 26. doi: 10.1111/j.1748-5991.2009.01043.x

Troyer, Lisa. 2007. "Legitimacy", In George Ritzer (Ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 2584 - 2587), Malden: Blackwell Publishing, 2007.

Tyler, Tom R. [1990] 2021. *Why People Obey the Law*. New Haven: Yale University Press. Reprint, Princeton: Princeton University Press.

Tyler, Tom R. 2000. Social justice: outcome and procedure. *International Journal of Psychology*, 35(2), pp. 117 – 125. doi: 10.1080/002075900399411

Tyler, Tom R. 2003. Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30(1), pp. 283 - 358. doi: 10.1086/652233

Tyler, Tom R. 2006. Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57(1), pp. 375 - 400. doi: 10.1146/annurev.psych.57.102904.190038

Tyler, Tom R. 2009. Legitimacy and Criminal Justice: The Benefits of Self – Regulation. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 7(1), pp. 307 - 360.

Tyler, Tom R. & Blader, Steven. 2003. The Group Engagement Model: Procedural justice, social identity, and cooperative behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), pp. 349 – 361. doi: 10.1207/s15327957pspr0704_07

Tyler, Tom R. & Lind, Allan E. 1992. A relational model of authority in groups. *Advances in Experimental Social Psychology*. 25(1), pp. 115 – 191. doi: 10.1016/s0065-2601(08)60283-x

Tyler, Tom R. & Trinkner, Rick. 2017. *Why children follow rules: Legal socialization and the development of legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.

Anja Bezbradica

THE PROBLEM OF THE LEGITIMACY OBJECT IN SOCIO – LEGAL RESEARCH

Resume

Although traditionally a political science topic, in the last three decades legitimacy has become a subject of interest for researchers in the field of sociology of law who deal with the issue of compliance with law. Significant differences among researchers in this field, initially concerning the definition of legitimacy and subsequently its operationalization, frequently result in the inability to compare findings across various studies. To establish a more coherent conceptual and methodological framework for future socio-legal research on legitimacy, we identified three areas with the greatest ambiguity: 1. object of legitimacy, 2. operationalization of legitimacy in empirical research, and 3. sources of legitimacy. This paper aims to examine the first question. It employs conceptual analysis as a method to explore the objects of legitimacy relevant to legal behavior studies. Through a review of theoretical literature and notable empirical studies, the paper asserts that legitimacy can be attributed to three distinct objects: 1. institutions, 2. officials, and 3. legal acts. We can speak of institutional legitimacy the authority that implements the law is the one towards which the support of the relevant public is directed, which is why people feel compelled to obey its directives. The legitimacy of officials signifies the support directed toward individuals occupying institutional positions and their particular policies. Legal acts may be legitimate for both substantive and formal reasons. Substantive legitimacy of legal acts arises when the public agrees with the content of their norms. In the case formal legitimacy of legal acts, individuals may feel obligated to adhere to laws and other legal acts due to their formal validity, meaning they were enacted by the competent authority in the prescribed procedure. These three legitimations intertwine and condition each other, which is why they need to be studied in interaction. Since compliance with law can derive from the legitimacy of different objects, it is important for socio-legal

studies to empirically explore, within each context, legitimacy of which object serves as the primary motivator for behavior, along with explaining their interplay.

Keywords: Legitimacy, Compliance, Procedural Justice, Trust in Institutions, Effectiveness of Law, Legal Behavior